

बृहन्मुंबई महापालिका बजेट विश्लेषण

२७ जानेवारी, २०१२

मीनल इनामदार

GreenEarth

GreenEarth Social Development Consulting Pvt. Ltd

contactus.greenearth@gmail.com

(बृहन्मुंबई महापालिका बजेट विश्लेषण)

मुंबई महापालिका बजेट विश्लेषण

बृहन्मुंबई महानगरपालिका

१.२ कोटी लोकसंख्येच्या मुंबईवर राज्य करणारी बृहन्मुंबई महानगरपालिका ही देशातील सर्वात मोठी व श्रीमंत स्थानिक स्वराज्य संस्था आहे. महाराष्ट्र राज्यातील या सर्वात प्रगत महानगरपालिकेचे वार्षिक बजेट हे देशातील काही लहान राज्यांच्या बजेटपेक्षा जास्त आहे. राज्यातील इतर महानगरपालिकांकडे पाहता, मुंबई महानगरपालिकेचे बजेट हे अनेक बाबतीत अद्ययावत आहे याची जाणीव होते.

मुंबई बजेटची काही वैशिष्ट्ये-

अर्थसंकल्पीय सुधारणा - NMAM¹ ने सांगितल्याप्रमाणे

मुंबई महापालिका आयुक्त २००९-१० च्या बजेट मध्ये म्हणतात- मुंबईतील नागरिकांच्या जीवनमानाचा दर्जा सुधारण्याकरिता आणि मुंबईला जागतिक दर्जाचे शहर बनविण्याच्या उपक्रमाचा एक भाग म्हणून महानगरपालिकेमध्ये नियोजन, अर्थसंकल्पन, व्यय-व्यवस्थापन याबाबतीत आणि महापालिका प्रशासनात अधिक प्रमाणात प्रशासकीय जबाबदारीची जाणीव निर्माण करण्याच्या दृष्टीकोनातून सुरु केलेल्या विविध उपक्रमांच्या बाबतीत महापालिकेने मोठ्या प्रमाणात प्रगती केली आहे. काही अंशी हे खरे आहे, हे खालील पुराव्यांवरून सिद्ध होते -

१. अर्थसंकल्प तयार करण्याच्या प्रक्रियेमध्ये एक महत्त्वाचा घटक म्हणून अर्थसंकल्पीय तरतुदींच्या विनियोगातून पार पाडलेल्या कामाचे मूल्यमापन (कालमर्यादेनुसार) अंतर्भूत करण्याची पद्धती हे मुंबई महापालिकेच्या बजेट चे विशेष आकर्षण ठरते.
२. अर्थसंकल्पात विहित कामे, त्यांच्या तरतुदींबरोबर त्या त्या कामाचे कार्यवाही वेळापत्रक म्हणजे काम कधी सुरु झाले व कधी संपणार याची नक्की व विस्तृत माहिती.

याबरोबरच मुंबई महापालिकेने २००९-१० या वर्षी फलश्रुतीवर आधारित अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया विकसित करण्याचा तिसरा व अंतिम टप्पा हाती घेतला आहे असे बजेट २००९-१० च्या भाषणात आयुक्त म्हणतात. या अंतर्गत 'परफॉर्मन्स इंडिकेटर्स' चा सेट बजेट २००९-१० मध्ये सादर केले आहेत. यावर सखोल चर्चा झाल्यावर अंतिम निर्णय घेण्यात येईल.

हे 'परफॉर्मन्स इंडिकेटर्स' दोन प्रकारचे असणार आहेत-

¹ National Municipal Accounts Manual – by Ministry of Urban development, Government of India.

१. “आऊटपूट इंडिकेटर्स”- (quantity) अर्थसंकल्पीय तरतुदींचा किती प्रमाणात विनियोग झाला व त्यामुळे संपूर्ण शहरात पुरविण्यात येणाऱ्या सेवांच्या व्याप्तीच्या अनुषंगाने आपण ठरविलेले लक्ष्य कितपत साध्य केले आणि / किंवा महापालिकेच्या मालमत्तांची निर्मिती आणि दर्जोन्नती कितपत झाली या निकषांवर आधारित
२. “आऊटकम इंडिकेटर्स”- (quality) या इंडिकेटर्समुळे अर्थसंकल्पीय तरतुदींच्या विनियोगामुळे महापालिकेच्या मालमत्ता व सेवांची व्याप्ती या संदर्भात प्राप्त झालेल्या आऊटपूटस्चा योग्य वापर झाला आहे किंवा कसे याची परिणामकारकता समजण्यास मदत होईल.

२०११-१२ हे बहुचर्चित 'परफॉर्मन्स इंडिकेटर्स' अजूनही चर्चेधीन असल्याचेच दिसते. व परफॉर्मन्स आधारित बजेट बनविणे (performance based budgeting²) या कल्पनेचा अजूनही बजेट व एकूणच शहराच्या नियोजनबद्ध विकासावर काही परिणाम झालेला दिसत नाही.

अपेक्षित आऊटकम प्राप्त होण्यासाठी केवळ जे खाते ज्या खात्यासाठी दिलेल्या अर्थसंकल्पीय तरतुदींचा विनियोग करते त्या खात्याचे निर्धारित उपक्रम कार्यक्षमतेने राबविणे एवढेच पुरेसे नाही तर अशा उपक्रमांवर केल्या जाणाऱ्या खर्चाची महापालिकेतील इतर खात्यांतर्फे किंवा काही वेळेस महापालिकेबाहेरील यंत्रणांतर्फे राबविल्या जाणाऱ्या उपक्रमांशी सांगड घालणेही गरजेचे आहे. काही आऊटकम्स अल्प कालावधीत प्राप्त होऊ शकतील तर काही आऊटकम्स प्राप्त होण्यास दीर्घकाळ लागू शकतो, म्हणून महापालिकेने “फर्स्ट स्टेज आऊटकम इंडिकेटर्स” आणि “फायनल स्टेज आऊटकम इंडिकेटर्स” विकसित करण्याचे ठरविले आहे.

या सर्व महत्त्वाकांक्षी योजना आयुक्तांच्या भाषणात कितीही कौतुकास्पद वाटल्या तरीही प्रत्यक्षात मात्र यातील काहीच अजूनतरी घडलेले नाही.

उपार्जित तत्त्वावरील दुहेरी नोंद लेखांकन पद्धती - accrual based double entry accounting system

याचा स्वीकार मुंबई महापालिकेने २००७-०८ मध्येच केलेला आहे. यामुळे बजेटमधील उत्पन्न व खर्चाच्या सविस्तर आर्थिक बाबी या स्पष्ट होत आहेत.

² Performance-based budgeting is the practice of developing budgets based on the relationship between program funding levels and expected results from that program. The performance-based budgeting process is a tool that program administrators can use to manage more cost-efficient and effective budgeting outlays
http://en.wikipedia.org/wiki/Performance-based_budgeting

‘व्हेरिफेशन रिपोर्ट’ - अर्थसंकल्पीय तरतुदीमधील फेरबदल

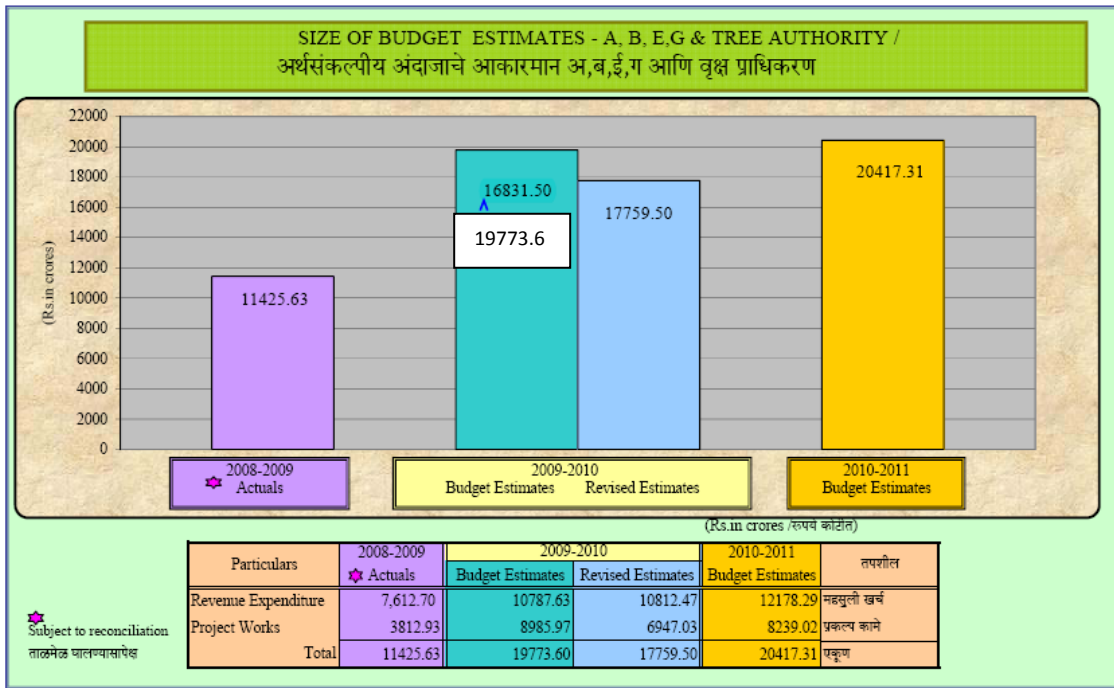
महापालिका कायदा १८८८च्या कलम १३६ अन्वये आयुक्तांनी स्थायी समितीला दर महिन्याला जमा-खर्चाचा हिशेब सादर करणे बंधनकारक आहे .या हिशेबात आयुक्तांनी मांडलेला अर्थसंकल्प प्रतिबिंबित होणे तसेच गेल्या वर्षी प्रत्येक महिन्यात नेमका किती खर्च झाला होता हे सादर करणे अत्यावश्यक असते .तथापि, २००८ पासून आजपर्यंत प्रशासनाने असा कोणताही मासिक अहवाल सादर केलेला नाही.

लेखापरीक्षण अहवाल / ताळेबंद - Audit Report

सन २००७-०८ पासून सन २००९-२०१० पर्यंतचे प्रलंबित असलेले महानगरपालिकेचे ताळेबंद लवकरात लवकर पूर्ण करून ते महानगरपालिकेला सादर करणे हे एक प्रमुख आव्हान पालिका आयुक्तांसमोर असल्याची ते स्वतः बजेट २०११-१२ च्या भाषणात कबुली देतात. कॅंग च्या महाराष्ट्र राज्य अहवालानुसार सर्व पालिकांची हीच परिस्थिती आहे व यावरून पालिकांचे अंतर्गत नियंत्रण किती कुचकामी आहे याची तीव्रतेने जाणीव होते.

बजेट मधील चुका

मुंबई महापालिकेचा कार्यव्यवहार संपूर्ण संगणकीकृत असूनदेखील खाली दाखविल्याप्रमाणे चुका आढळतात. त्यामुळे काही वेळेस मागील / पुढील वर्षाच्या बजेट मधून खात्री करून घ्यावी लागते.

- बजेट २०१०-११ च्या सॉफ्ट कॉपी मध्ये पान नं ८० वर